

Förord

”Säg nånting som inte finns!”, uppmanar jag ibland barn som jag träffar vid t ex författarbesök i skolor. Och antingen barnen är fyra, åtta, tolv, eller sexton år får jag till att börja med samma svar: ”Spöken.....häxor.....monster.....alien.....dinosaurier.....”.

”Visst”, svarar jag, ”men dom finns ju ändå på sätt och vis, eftersom alla känner till dem och pratar om dem, men försök komma på nånting *eget* som inte finns.” Här blir det ibland alldeles tyst i klassen. Att komma på saker som finns, särskilt om de är svaret på en fråga är ju ingen större konst, men att föreställa sig och formulera något som *inte* finns kan vara förbryllande för många barn. Detta i sin tur tycker jag är förbryllande. Det har ju alltid hetat att ”barn har en sån härlig fantasi, var får dom allt ifrån”. Det är kanske inte helt sant alla gånger?! Min erfarenhet är att fantasin allt som oftast nog skulle behöva få sig en befriande knuff ut i det okända.

Så bryter något barn isen genom att drista sig till att föreslå ”en flygande elefant”. Genast kommer tio händer upp som föreslår ”en flygande giraff.....en flygande noshörning.....en flygande ko.....en flygande orm.....”. ”Är det någon som har kommit på nånting som inte finns som inte är ett flygande djur?”, undrar jag lite försynt och då börjar det lossna på allvar och bidragen blir mer och mer anarkistiska och mindre och mindre förutsägbara. Då dyker det upp randiga grisar som spelar ishockey på Mars. Då får vi höra om böcker som läser sig själva. Då får husen ben så att man aldrig behöver lämna sitt hem; huset går dit man vill!

Så här definierar Norstedts svenska ordbok fantasi: ”förmåga att föreställa sig saker man inte upplevt”. Slår man på empati hittar man ”förmåga till inlevelse i andra personers reaktioner”. Nog ligger de två definitionerna ganska nära varandra. Sen kan ju var och en själv dra sina slutsatser om vikten av att på alla de sätt utveckla barns (och vuxnas) fantasi.

Man kan ju utveckla och få utlopp för sin fantasi på många olika sätt och inom många olika områden. Denna bok behandlar huvudsakligen den *språkliga* fantasin, men den som tittar närmare på Linus Petterssons illustrationer blir rikligt belönad. Här slår *bild* fantasin ut i full blom!

I mina tre föregående böcker med pedagogiska ambitioner har jag systematiskt gått igenom olika sätt att få igång barns tänkande och skapande. I *Språklek och Ordglädje* utvecklas idén att med utgångspunkt från de gamla kära barnvisorna skriva sina alldeles egna visor. I *Rimsalabim!* är det rim

som får inspirera till fantasiutflykter dit man aldrig hade hittat utan den positiva begränsning som rimmandet utgör. I *ABC vad är D* får alfabetet i sig ge fantasin bränsle.

Den här bokens uppgift är att komplettera de tre övriga. Den vill inspirera till fritt tänkande och skapande i alla de former. Här kommer förvisso att presenteras ett antal handfasta tips och metoder för att öppna slussarna till fantasiflödet. Men jag ska försöka att inte hela tiden vara så praktiskt pedagogisk, utan ge rikligt utrymme för texter, vanligtvis i versform, vars främsta uppgift är att vidga vyerna och vända upp och ner på perspektiven, både för den vuxne läsaren och för de barn som förhoppningsvis får dem lästa för sig. Att alltid ha ”vad händer om man gör tvärtom” i bakhuvudet kan ofta berika livet i allmänhet och ens skapande ådra i synnerhet.

Lund 20.03 2003

Clas Rosvall

Det finns mycket som inte finns

En kruka med guld finns vid regnbågens ände

Den ville jag finna, hör här vad som hände

Jag sökte i dagar, jag sökte i nätter

Jag sökte i hagar, i skogar, på slätter

Jag sökte på berget, jag sökte vid sjön

Jag sökte i sanden, jag sökte i snön

Jag sökte på hösten, jag sökte på våren

Jag sökte i gläntor, jag sökte bland snåren

Jag sökte i djungeln och sen i en öken

Jag sökte i fjärran, den fanns bortom kröken

– Va?!

– Jo, jag fann den, där var den ju!

Vad ska jag söka efter nu?

Krukan med guld vid regnbågens ände finns naturligtvis inte. Och ändå finns den – i våra tankar; i sagans, mytens och fantasins värld. Det är inget konstigt med det. När jag ber barn nämna något som inte finns blir det första svaret vanligtvis ”SPÖKEN”! ”Jamen, visst finns det spöken”, brukar jag då hävda och möts av ett samstämt ”NEEEJ”. Spöken finns alltså inte, men ändå finns de ju, som vi alla vet, i högsta grad i barnens tankar och rädslor. Spöket jag har i tankarna när jag hävdar att de minsann finns heter Sune och har bott på min vind i många år. Om honom finns det en sång, vars text återges i sin helhet i kapitlet *Diverser* i slutet av boken. Så här kan det låta:

Stackars spöket Sune, han har det inte lätt

han måste ut och spöka fast hans lakan är på tvätt

På med långkalsonger och en vit kavaj

Stackars spöket Sune, ingen blir det minsta skraj

Och så stark är spökmyten, att jag efter att ha sjungit sången om det stackars spöket Sune ibland får frågan ”Är det sant?”.

Ibland kan det vara ett rim och inget annat som sätter igång en fantasi-kedjereaktion (se för övrigt boken *Rimsalabim!*). Spöken i en öken, var en

rimkonstellation som etsade sig fast i hjärnan en dag och som ville utvecklas till en berättelse/saga. Hur komma vidare? Jo, i öknen i Egypten finns det pyramider! Aha, där fanns en ingång. Första versen i ett elvaversigt epos kom att lyda som följer:

Det var en gång två spöken
som bodde i en öken
i en gammal pyramid
där de spöka natttid
De smög omkring i mörka valv
och stönade så valven skalv
Men där fanns inga andra
så de skrämde mest varandra

Gissa vad som hände sen. Fantisera vidare, inte nödvändigtvis på rim förstås. Ett litet förslag: vem kan tänkas vilja slippa få sin evighetssömn störd?

I drömmarnas land, såväl dag- som nattdrömmar, kryllar det av sånt som inte finns. Här är det fritt fram för det omöjliga eller osannolika.

Det finns en dröm som många fåglar drömt
men som de flesta har förträngt och glömt:
att i månens sken en stjärnklar natt
flyga mellan benen på en katt

Att börja en mening, ett fantasipåstående, med de tvärsäkra orden *Det finns* är ett sätt att ta kommandot över situationen. I kapitlet *Diverser* presenteras *Bortom*, en dikt/sång där alla verserna börjar med just de kategoriska orden *Det finns*. Här är tonen lite drömskt science fiction-artad och dikten är ett exempel på vilda fantasier med ett filosofiskt allvar i botten. Varje vers kan ge upphov till intressanta diskussioner och analyser med (lite äldre) barn.

Och nu gör vi tvärtom (det finns *inga...*), det går lika bra. Som jag berättade i förordet kan det ibland vara svårt att få barn att komma på lite originellare saker som *inte* finns. Men med en smula träning växer modet och självtilliten och de märkligaste orimligheter poppar upp. En del av raderna i den följande dikten är resultatet av barns fräscha idéer, resten har jag hittat på själv. Det hela har sen rimmats och trimmats i en sträng form med precis rytm och parvisa rim, men det är bara hantverksbiten av det hela. Utan ett fantasieggande, engagerande innehåll hjälper ingen form i världen.

Det finns inga hissande hissar
som går upp till månen

Det finns ingen lyssnande
skvallerorm i telefonen

Det finns inga stövlar som gör
att man kan gå på vatten

Det finns ingen knapp som kan
tända en sol mitt i natten

Så läs och begrunda mina och era egna ”det finns inga”-fantasier. Ett sätt att hitta på sådana är att leta efter motsatsen till någon viss företeelse. Solen och stjärnorna är t ex det *varmaste* som finns. Samtidigt är rymden där de bor det *kallaste* som finns. Utifrån den kontrasten kan man säkert konstruera någon intressant mening av typ ”Det finns inga stjärnor som huttrar i iskalla rymden”. Därifrån kan man sen gå vidare och diskutera hur de kan hålla sig varma, en människa skulle ju omedelbart förfrysas. Om motsatser, tvärtomigheter, handlar nästa kapitel.

Tvärtom

”Släck lampan, snälla mamma”,
ber en liten fladdermus
”Släck lampan, snälla mamma,
jag är så rädd för ljus”

Här har vi ett typiskt exempel på det fruktbara i att tänka tvärtom. Fem-åriga Elias säger att han är mörkrädd och vill ha en lampa tänd, när han ska somna. Då blir kanske kvällens godnattsaga den improviserade berättelsen om Fladde, den ljusrädda fladdermusungen. Sagan kan bli lång eller kort, vild och vansinnig eller snäll och empatisk, växa ut till en bok med teckningar och allt eller koncentreras till rimversen ovan. Men vad resultatet än blir så emanerar det ur den enkla tvärtomreflektionen: finns det dom som är *ljusrädda*? Vilka skulle det i så fall vara? Jo, nattaktiva djur förstås. ”Elias, vet du några djur som är vakna på natten och sover på dagen?” ”Katter, ugglor, fladdermöss!” Och där startar detta fantasiprojekt.

Om vi stannar kvar i djurvärlden lär vi hitta mycket stoff till tvärtom-berättelser genom att utgå från respektive djurs mest extrema egenskap. Vad sägs om *Jenny, den långsamma geparden*, eller *Affe, den kortväxta giraffen*, eller *Sebastian, den rutiga sebran*, eller *Gun, den intelligenta gnun* (gnuer anses vara extremt korkade!), eller *Leon, lejonet som blev vegetarian*, för att bara nämna några möjligheter. När jag tillsammans med barn har skapat/berättat dessa och många andra sagor på samma tema blir resultatet ofta en gripande historia om utanförskap och ensamhet, kanske mobbning. Men de slutar alltid med att Jenny, Affe och allt vad de heter lyckas överkomma sitt ”handikapp” och blir accepterad av, eller till och med övertrumfar, sina artfränder (jfr *Den fula ankungen*). Eller så hittar de nya och bättre vänner hos någon annan djurart. Synnerligen sedelärande med andra ord.

Vad skulle man kunna hitta på om en elefant? Något om Elsa, den lilla dvärgelefanten kanske? Själv skrev jag en gång en lång sång om elefanten Ellen som började banta. Redan där finns ju tvärtom-tanken, eftersom elefanten med ett födointag om ca 200 kilo per dag väl inte är det första djur man förknippar med bantning. Men efter fyra verser av bantande krävdes något nytt. Det var dags för peripetin, vändpunkten i historien. Det var dags att trycka på tvärtomknappen! Fundera gärna en stund på hur fortsättningen på sången skulle kunna bli. Hela texten finns i kapitlet *Diverser*.

Den följande versen bygger helt och hållet på idén att två färger byter plats. Varför inte plankta den rakt av på andra färgpar och sen gå vidare till motsatspar av typ liten – stor, stark – svag, ful – vacker, svensk – indisk (eller något annat främmande land man just läser om), människor – djur/datorer/robotar/spöken. Möjligheterna är många och verserna, som naturligtvis inte måste rimma, behöver ju inte börja med *om så* som nedan. *Tänk om* är kanske användbarare. Nästa kapitel heter just *Tänk om*.

Om så himlen blev gul
om så solen blev blå
och citroner och senap
och smör likaså

Om så havet blev gult
om så månen blev blå
och vaniljsås och saffran
och raps likaså

Om så hoppet blev gult
om så stjärnor blev blå
och trumpeter och lejon
och guld likaså
så skulle ändå
den svenska flaggan
förbli gul och blå

Det skadar ju aldrig med en liten knorr på slutet, men det får man väl snarast se som en bonus och ingenting som man fixar varje gång. När man skriver/berättar är det huvudsakligen ”resan som är mödan värd” för att citera Karin Boye; att med eller utan penna i hand kasta sig i fantasisflooden och låta sig föras/flytas/forslas/forsas/fraktas till fjärran folk och fakta som få forskare försökt förmedla, det är det det handlar om. Eventuell poetisk finputsning kommer i andra hand, men kan förstås sätta pricken över i:et på en historia. Här har jag tagit fasta på ”olyckstalet” 13 och tillämpar tvärtom-principen för att få till en slutpoäng:

Om jag fredagen den 13
får se hur 13 svarta katter
korsar 13 gator och sen
krossar 13 speglar
under 13 stegar,
då kan jag vara viss
om att jag vips
får 13 rätt på tips

Och från otur/olycka till lycka. Även i nästa vers slår tvärtomdemonen till på slutet, men här tvingas läsaren/lyssnaren i stället revidera den *trygghet* hon invaggats i. Varje mynt har en baksida – det finns alltid ett å andra sidan – man kan se på tillvaron från många olika håll – människor tänker och tycker olika. Indoktrinering i den andan anbefalles!

Lyckans land

Det finns ett litet lyckligt land
just bortom horisontens rand
där alla lever lugnt och tryggt
och allt är prydligt, rent och snyggt
och alla är så snälla så
och inget finns att gnälla på
för allt är ordnat till det bästa
överflöd finns av det mesta
alla får vad dom vill ha
och alla tycker allt är bra

Just bortom horisontens land
finns detta annorlunda land
där alla lever lugnt och tryggt
och allt är prydligt, rent och snyggt

- Du, det låter inte alls så pjåkigt
- Jo, det blir så himla tråkigt!

I motsatt riktning, från tråkigt till roligt, lyckades en liten Ludvig vända en syskonkonfrontation. Den här historien har jag berättat hundratals gånger för barn i alla åldrar och skratten kommer alltid som ett mejl i datorn. Det måste finnas någonting i denna historia som appellerar alldeles speciellt till barnen, för den tycks spridas snabbt med djungeltrummans hjälp på skolor jag besöker. Efter att jag har berättat den i två klasser en förmiddag tycks hela skolan känna till den på eftermiddagen och jag hinner knappt komma in i en ny klass förrän jag ombeds att berätta den. Så här var det:

Ludvig, fyra år, hans storasyster Oda, nio år, och jag var ute och gick i skogen. Ludvig hade hittat en stor och fin pinne och nu gick han bakom sin syster och petade henne i rumpan med pinnen, gång på gång. Till att börja med brydde hon sig inte så mycket, men efter ett tag började hon bli en smula irriterad.

– Sluta nu, Ludvig, sa Oda ganska vänligt och Ludvig slutade snällt. Men efter några minuter var han där med pinnen igen.

– Lagg av, det är inte roligt längre, fräste Oda, inte en gång till....och Ludvig slutade genast och gömde pinnen bakom ryggen. Vi gick några hundra meter till, men sen kunde han bara inte låta bli....

– Jag varnade dig, röt Oda och ryckte till sig pinnen. I nästa ögonblick hade hon brutit den i två bitar, som hon demonstrativt slängde på marken framför Ludvigs fötter. Alla andra fyraåringar jag känner skulle i det läget börjat storgråta och skrika att jag ska minsann säga till mamma och så vidare, men inte Ludvig. Han hade redan tillägnat sig konsten att vrida och vända på situationen och vägrade att betrakta sig som en förlorare. Han lyckades tänka tvärtom och böjde sig efter en kort stund lugnt ner och tog upp de två pinndelarna:

– Vad bra! nu har jag två pinnar att peta Oda i rumpan med.